

Το χρήμα ή η εμπορευματική κυκλοφορία – Χρήμα

Προλεγόμενα

Πριν ξεκινήσουμε τη συζήτηση για την ενότητα αυτή θα παρουσιαστούν οι βασικοί άξονες πάνω στους οποίους στηρίζεται η παρουσίαση. Η παρουσίαση δηλαδή, βασιζόμενη κυρίως στο Urtext και σε μια σειρά κειμένων (βλ. Πηγές) υιοθετεί μια συγκεκριμένη ματιά πάνω στην ανάλυση που κάνει ο Μαρξ. Αυτό δεν έγινε σκόπιμα, αλλά προέκυψε προκειμένου να κατανοήσω εγώ το μαρξικό κείμενο.

Πιο συγκεκριμένα,

1. Η λειτουργία του χρήματος ως μέτρο των αξιών και ως μέσο κυκλοφορίας έπεται της λειτουργίας του ως χρήμα (διαλεκτική ανάπτυξη).
2. Μέσα στο κείμενο του Μαρξ υπάρχουν ταυτόχρονα δύο οπτικές με βάση τις οποίες αναπτύσσονται οι κατηγορίες του κεφαλαίου. Η μία είναι η οπτική του κεφαλαίου (πολιτική οικονομία) και η άλλη είναι η οπτική της κριτικής της πολιτικής οικονομίας. Σύμφωνα με την πρώτη το χρήμα συμπεριφέρεται ως εμπόρευμα, ενώ σύμφωνα με τη δεύτερη το χρήμα είναι μια κοινωνική σχέση. Η κοινωνική σχέση μυστικοποιείται μέσω της κυκλοφορίας.
3. Υπάρχει μια λογική και μια ιστορική ανάπτυξη των εννοιών. Η ανάλυση των λειτουργιών του χρήματος γίνεται λογικά (Μέτρο των αξιών – Μέσο ανταλλαγής – Χρήμα), αλλά η συζήτηση των μορφών των λειτουργιών συχνά διεξάγεται σε ένα ιστορικό πλαίσιο (βλ. Θησαυρισμός)
4. Ενώ ο Μαρξ και σε αυτή την ενότητα μελετάει το χρήμα υπό το πρίσμα της σχέσης E-X-E, η ανάλυση όμως των λειτουργιών του ίσως φωτίζεται καλύτερα υπό το πρίσμα της σχέσης X-E-X (βλ. *Urtext, The Making of Marx's Capital* σ. 151). Στην αντίστοιχη ενότητα της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας (ΚτΠΟ) ο Μαρξ λέει (σ. 192): *Η κύκλωση X-E-X κρύβει, λοιπόν, κάτω από τις μορφές του χρήματος και του εμπορεύματος περισσότερο αναπτυγμένες σχέσεις παραγωγής και γι' αυτό μέσα στο πλαίσιο της απλής κυκλοφορίας δεν εκφράζει τίποτα άλλο, παρά μόνο την αντανάκλαση μιας ανώτερης κίνησης. Κατά συνέπεια, η προέλευση του χρήματος, όχι ως μέσου κυκλοφορίας, αλλά ως χρήματος γενικά, πρέπει να εξαχθεί από την άμεση μορφή της εμπορευματικής κυκλοφορίας E-X-E.*
5. Δεν υπάρχει στο Κεφάλαιο μεθοδολογική διάκριση μεταξύ των μορφών και των λειτουργιών του χρήματος.
6. Η ανάλυση του Μαρξ παραμένει η ίδια αν αντικαταστήσουμε το χρηματικό εμπόρευμα με χρήμα, θεωρώντας όμως ότι το χρήμα για κάποιες από τις λειτουργίες του ενσαρκώνεται σε ένα εμπόρευμα (χρυσός).

Μπορούμε να συζητήσουμε κατά πόσον οι παραπάνω άξονες βοηθούν και τον υπόλοιπο κόσμο και κατά πόσο συνιστούν μια έγκυρη ανάγνωση.

Εισαγωγή

Ο τίτλος της ενότητας αυτής φαίνεται αντιφατικός. Τόσο καιρό το χρήμα δεν μελετάμε; Τι σημαίνει το να μελετήσουμε το χρήμα ως χρήμα;

Ο Μαρξ μας απαντάει αμέσως, καθώς ξεκινάει την ενότητα με έναν ορισμό:

Το εμπόρευμα που λειτουργεί ως αξιακό μέτρο και συνεπώς επίσης, είτε αυτοπροσώπως είτε μέσω αντιπροσώπων, ως μέσο κυκλοφορίας είναι χρήμα.

Στην ΚτΠΟ γίνεται περισσότερο γλαφυρός (σ. 193)

Ένα εμπόρευμα γίνεται, λοιπόν, καταρχάς χρήμα ως ενότητα της μονάδας μέτρησης της αξίας και του μέσου κυκλοφορίας ή, με άλλα λόγια, χρήμα είναι η ενότητα της μονάδας μέτρησης της αξίας και του μέσου κυκλοφορίας.

Τέλος, στα Grundrisse γράφει (σ. 155):

Ο τρίτος προσδιορισμός του χρήματος στην πλήρη του ανάπτυξη προϋποθέτει τους δύο πρώτους και αποτελεί την ενότητά τους. Το χρήμα λοιπόν έχει αυτοτελή ύπαρξη έξω από την κυκλοφορία βγήκε από τα πλαίσιά της.

Οι παραπάνω ορισμοί μας δηλώνουν ξεκάθαρα ότι το χρήμα ιδωμένο ως εμπόρευμα που προέρχεται από την ενότητα του μέτρου των αξιών και του μέσου ανταλλαγής είναι κάτι διαφορετικό που δεν μπορεί να αναχθεί στις δύο αυτές λειτουργίες. Αυτό είναι που διαφοροποιεί το χρήμα στον καπιταλισμό από το χρήμα σε προγενέστερες κοινωνίες όπου υπήρχε η διαδικασία της απλής κυκλοφορίας (π.χ. αρχαία Ελλάδα ή πρώιμη νεωτερικότητα). Στη συνέχεια, ο Μαρξ παραθέτει τις δύο (;) περιπτώσεις όπου το χρήμα συμπεριφέρεται ως κάτι διαφορετικό από μέτρο των αξιών και μέσο ανταλλαγής: Όπου πρέπει να εμφανιστεί ως χρυσό σώμα (ούτε ιδεατά ούτε μέσω αντιπροσώπου) και όπου παγιώνεται ως η μοναδική αξιακή μορφή ή η κατάλληλη ύπαρξη της αξίας απέναντι στα υπόλοιπα εμπορεύματα ως χρηστικές αξίες.

Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορούμε να αναγνώσουμε έναν ακόμα ορισμό του χρήματος. Το χρήμα από μέσο (E-X-E) γίνεται αυτοσκοπός και μέσω της σχέσης X-E-X, δηλαδή αγοράζω για να πουλήσω, παρουσιάζεται η *κυρίαρχη μορφή της αστικής παραγωγής* (ΚτΠΟ σ. 192). Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Μαρξ (ΚτΠΟ σ. 192) *Από υπηρέτης γίνεται αφεντικό. Από απλός βοηθός γίνεται θεός των εμπορευμάτων.* Η άποψη αυτή διατυπώνεται ήδη στη Γερμανική Ιδεολογία (όπως παραθέτει και ο Rosdolsky σ. 150), *στη δύναμη του χρήματος, στην αυτονόμηση του γενικού μέσου ανταλλαγής, τόσο απέναντι στην κοινωνία όσο και απέναντι στα άτομα, φανερώνεται με τον καθαρότερο τρόπο η αυτονόμηση των σχέσεων παραγωγής και ανταλλαγής.* Επίσης, ο Μαρξ ορίζει το χρήμα ως αυτοτελή μορφή της αξίας *ξέχωρη από τα υπόλοιπα εμπορεύματα.* Το χρήμα ως μοναδική εκδήλωση της αξίας δεν παίζει άμεσο ρόλο στη λειτουργία της ως μέτρο των αξιών ή ως μέσο κυκλοφορίας. Διαπιστώνεται εδώ ότι το χρήμα είναι σε θέση να λειτουργήσει ως η μοναδική εκδήλωση της αξίας, όχι μόνο μέσω του ίδιου του χρηματικού εμπορεύματος, αλλά και μέσω των εκπροσώπων του.

Η ανάλυση του χρήματος θα γίνει μέσω της ανάλυσης των τριών μορφών του: θησαυρισμός, μέσο πληρωμών και παγκόσμιο χρήμα.

Θησαυρισμός

Ο Μαρξ ξεκινάει τη συζήτηση για τον θησαυρισμό ως εξής:

*Η αδιάκοπη κυκλική πορεία των δύο αντιθετικών εμπορευματικών μεταμορφώσεων ή η ρευστή εναλλαγή της πώλησης και της αγοράς εμφανίζεται στην ακατάπαυστη κυκλοφορία του χρήματος ή στη λειτουργία του ως *perpetuum mobile* της κυκλοφορίας. Ακινητοποιείται ή μετατρέπεται, όπως λέει ο Boisguillebert, από κινητό σε ακίνητο, από νόμισμα σε χρήμα, από τη στιγμή που η σειρά των μεταμορφώσεων διακόπτεται, εκεί όπου η πώληση δεν ολοκληρώνεται από ακόλουθη αγορά.*

Η διακοπή λοιπόν της διαδικασίας E-X-E με την ολοκλήρωση του πρώτου τμήματος E-X, και το πέρασμα από την κίνηση στην ακινησία, σηματοδοτεί την μετατροπή του νομίσματος σε χρήμα. Οι επόμενες τρεις παράγραφοι αναπτύσσονται ιστορικά και όχι λογικά, ενώ εισάγονται έννοιες όπως αναγκαιότητα και πάθος και μια εξελικτική αντίληψη της εμπορευματικής παραγωγής.

Στη δεύτερη παράγραφο της ενότητας ο Μαρξ γράφει,

Το εμπόρευμα πωλείται όχι για να αγοραστεί ένα άλλο εμπόρευμα, αλλά για να αντικαταστήσει την εμπορευματική μορφή με τη χρηματική μορφή. Από απλή διαμεσολάβηση του μεταβολισμού αυτή η μορφική μεταβολή γίνεται αυτοσκοπός. Η αλλοτριωμένη μορφή του εμπορεύματος εμποδίζεται να λειτουργήσει ως η απολύτως εκποιήσιμη μορφή ή απλώς ως φευγαλέα χρηματική μορφή. Το χρήμα απολιθώνεται σε θησαυρό και ο πωλητής των εμπορευμάτων γίνεται θησαυριστής.

Εδώ, λαμβάνει χώρα μια αντιστροφή: το χρήμα δεν λειτουργεί πλέον ως μέσο ανταλλαγής εμπορευμάτων, αλλά αντιθέτως η ανταλλαγή εμπορευμάτων γίνεται μέσο απόκτησης χρήματος. Το χρήμα, η χρηματική μορφή του εμπορεύματος, γίνεται τώρα ο σκοπός. Παράλληλα, έχουμε και την εμφάνιση μιας ακόμα χαρακτηριστικής μάσκας του θησαυριστή.

Κλείνοντας την ιστορική ανάλυση του θησαυρισμού, ο Μαρξ γράφει:

Στην πιο αναπτυγμένη εμπορευματική παραγωγή πρέπει κάθε εμπορευματοπαραγωγός να εξασφαλίσει το nexus rerum, το «κοινωνικό ενέχυρο». Οι ανάγκες του ανανεώνονται ακατάπαυστα και υπαγορεύουν την ακατάπαυστη αγορά ξένου εμπορεύματος, ενώ η παραγωγή και η πώληση του δικού του εμπορεύματος κοστίζουν χρόνο και εξαρτώνται από συγκυριακά φαινόμενα.

Σε αυτό το απόσπασμα δεν διευκρινίζεται αν η ανάπτυξη της εμπορευματικής παραγωγής αφορά την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων ή τη διεύρυνση της αγοράς ή και τα δύο. Τόσο στην έκδοση των MEGA και των Werke, όσο και στον Heinrich, χρησιμοποιείται ο όρος nervus rerum που μεταφράζεται ως το νεύρο όλων των πραγμάτων. Ο Μαρξ στο Κεφάλαιο, το Urtext και στα Grundrisse χρησιμοποιεί τον πρώτο όρο, ενώ στη γαλλική έκδοση του Κεφαλαίου χρησιμοποιεί το δεύτερο όρο. Εδώ, θα μείνουμε στο nexus rerum, καθώς αυτό εμφανίζεται στο κείμενο. Ο εμπορευματοπαραγωγός πρέπει να έχει πάντα χρήμα προκειμένου να μπορεί να ξεκινήσει είτε τη διαδικασία E-X-E αγοράζοντας εργασιακή δύναμη είτε τη διαδικασία X-E-X. Ο θησαυρισμός του δίνει τη δυνατότητα ακόμα και όταν οι συγκυρίες δεν είναι ευνοϊκές να έχει στην κατοχή του το κοινωνικό ενέχυρο που θα του επιτρέψει να ξαναβγεί στην αγορά.

Η παράγραφος κλείνει ως εξής:

Με την επέκταση της εμπορευματικής κυκλοφορίας αναπτύσσεται η δύναμη του χρήματος, της πάντα ετοιμοπόλεμης, απόλυτα κοινωνικής μορφής του πλούτου.

Εδώ ο Μαρξ ξαναμιλάει για πλούτο. Να θυμίσουμε ότι το Κεφάλαιο ξεκινάει με το πώς εμφανίζεται ο πλούτος στον καπιταλισμό. Επομένως, το χρήμα αποτελεί τον γενικό αντιπρόσωπο του πλούτου και έτσι *Η κοινωνική δύναμη καθίσταται έτσι ατομική δύναμη του ιδιώτη*. Η κοινωνική εξουσία βασίζεται πάντα στις κοινωνικές σχέσεις. Ωστόσο, αυτές οι κοινωνικές σχέσεις είναι απρόσωπες και διαμεσολαβούνται από αντικείμενα. Στη συνέχεια ο Μαρξ μέσα από μια σειρά μεταφορών και παραδειγμάτων κάνει τέσσερα πράγματα. 1. Αναλύει το χρήμα ως αντιπρόσωπο του πλούτου, 2. Αναφέρει την έννοια της συσσώρευσης, 3. Σκιαγραφεί μια ηθική του καπιταλισμού, 4. Ολοκληρώνει τη συζήτηση για το χρηματικό φετίχ. Τα αφήνω έτσι για να αναπτυχθούν στη συζήτηση.

Στο Urtext (σ. 1248) ο Μαρξ αναφέρει αναλυτικά τη πολυσχιδή φύση του θησαυρισμού: προσωρινή σώρευση¹, σώρευση που προκύπτει από το χρήμα ως μέσο πληρωμών, καθαυτό θησαυρισμός, σύγχρονες μορφές θησαυρισμού συνδεδεμένες με το τραπεζικό σύστημα.

Ο Μαρξ κλείνει το κομμάτι του θησαυρισμού αρκετά απότομα, εξετάζοντας τη λειτουργία του για την οικονομία ενός κράτους.

¹ Αν το κείμενο του Pichit Likitkijssomboon έχει μια βάση, θα είναι αν αναφέρεται μόνο σε αυτή τη μορφή θησαυρισμού. Βλ. Marginalia

Για να μπορεί η πραγματικά κυκλοφορούσα χρηματική μάζα να αντιστοιχεί διαρκώς στο βαθμό πλήρωσης της σφαίρας κυκλοφορίας, θα πρέπει το ποσό χρυσού ή αργύρου που υπάρχει σε μια χώρα να είναι μεγαλύτερο από εκείνο που εμπλέκεται στη νομισματική λειτουργία. Ο όρος αυτός πληρούται μέσα από τη θησαυριστική μορφή του χρήματος. Τα θησαυριστικά αποθέματα χρησιμεύουν ταυτόχρονα ως κανάλια εισροής και εκροής του κυκλοφορούντος χρήματος, το οποίο συνεπώς δεν ξεχειλίζει ποτέ τα κανάλια της κυκλοφορίας του.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι παρόλο που ο Μαρξ αναφέρεται σε χρυσό ή άργυρο, τίποτα δεν μας απαγορεύει να μιλήσουμε για χαρτονομίσματα. Ξαναερχόμαστε αντιμέτωπες με το πρόβλημα της προηγούμενης συνάντησης. Αν μπορεί να θησαυριστεί και το χαρτονόμισμα, μπορεί το κράτος να κόψει όσο χρήμα γουστάρει χωρίς συνέπειες; Ο Μαρξ στο Urtext (s. 1249) απαντάει θέτοντας δυο προϋποθέσεις για τη συζήτηση. Αφενός η αξία παραμένει η ίδια και αφετέρου δεν μελετάμε το χρήμα ακόμα ως κεφάλαιο, αλλά το μελετάμε στην απλή κυκλοφορία. Περισσότερα στα Marginalia.

Μέσο πληρωμής

Η σχέση E-X-E δεν σπάει μόνο χωρικά (απόσυρση χρήματος από την κυκλοφορία) αλλά και χρονικά. Ο Μαρξ ξεκινάει τη συζήτηση για το χρήμα ως μέσο πληρωμής, αναλύοντας τις απλούστερες περιπτώσεις όπου ένα τέτοιο χρονικό σπάσιμο της σχέσης μπορεί να συμβεί, για να καταλήξει

Ο πωλητής γίνεται πιστωτής, ο αγοραστής γίνεται οφειλέτης. Καθώς η μεταμόρφωση του εμπορεύματος ή η ανάπτυξη της αξιακής μορφής του μεταβάλλεται εδώ, αποκτά και το χρήμα μια άλλη λειτουργία. Γίνεται μέσο πληρωμής.

Και συνεχίζει

Ο χαρακτήρας του πιστωτή ή του οφειλέτη πηγάζει εδώ από την απλή εμπορευματική κυκλοφορία.

Έπειτα, αναφέρεται στη σχέση πιστωτή-οφειλέτη σε προκαπιταλιστικές κοινωνίες (για να μας μπερδέψει κι' άλλο μάλλον γιατί δεν είχαμε μπερδευτεί αρκετά σε αυτό το κεφάλαιο). Για να μην μπλέξουμε σε μια εξελικτική ανάλυση για τη σχέση πιστωτή-οφειλέτη θεωρώ ότι ο Μαρξ μιλάει για το χρήμα ως μέσο πληρωμής στον καπιταλισμό και τα παραδείγματα κατατίθενται για να δείξει τη διαφορά με προηγούμενες σχέσεις που προσιδιάζουν στην σχέση πιστωτή-οφειλέτη.

Ο Μαρξ επιστρέφει στην απλή εμπορευματική κυκλοφορία και μας λέει ότι: πρώτον, το χρήμα χρησιμεύει ως μέτρο των αξιών. δεύτερον, λειτουργεί ως ένα απλώς "ονομαστικό μέσο αγοράς", επειδή η αγορά δεν πραγματοποιείται με χρήματα αλλά μόνο με την υπόσχεση χρήματος και τρίτον, το χρήμα από μέσο κυκλοφορίας μετατράπηκε προσωρινά σε θησαυρό. Όταν τελικά γίνει η πληρωμή, το χρήμα δεν μεσολαβεί πλέον για την αγορά,

Το χρήμα δεν διαμεσολαβεί πλέον τη διαδικασία. Την περατώνει αυτοτελώς, ως απόλυτη ύπαρξη της ανταλλακτικής αξίας (αξίας) ή ως γενικό εμπόρευμα.

Στη συνέχεια ο Μαρξ διακρίνει τρεις διαφορετικούς σκοπούς που μπορούν να συνδεθούν με την πώληση ενός εμπορεύματος και αντίστοιχα τρεις λειτουργίες του χρήματος. Πρώτον, ένας πωλητής μπορεί να θέλει να αγοράσει ένα νέο εμπόρευμα με τα χρήματα που αποκτά, προκειμένου να ικανοποιήσει τις ανάγκες του (χρήμα → μέσο κυκλοφορίας). Δεύτερον, το εμπόρευμα μπορεί να πωληθεί προκειμένου να διατηρηθεί η χρηματική του μορφή (χρήμα → θησαυρισμός). Τρίτον, το εμπόρευμα μπορεί να πωληθεί προκειμένου να γίνει μια πληρωμή (χρήμα → μέσο πληρωμής). Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, το χρήμα είναι ο σκοπός της πώλησης.

Στην δεύτερη παράγραφο της σ. 112, ο Μαρξ δηλώνει ότι ένας αγοραστής μπορεί να μετατρέψει το χρήμα σε εμπόρευμα πριν μετατρέψει ένα εμπόρευμα σε χρήμα. Δηλαδή, η διαδικασία X-E πραγματοποιείται πριν τη διαδικασία E-X.

Στη συνέχεια ο Μαρξ αναδεικνύει δύο ζητήματα:

1. Το ρόλο της υπόσχεσης πληρωμής και τη σχέση πιστωτή-οφειλέτη (ανάλυση μιας κοινωνικής σχέσης), η οποία τυποποιείται μέσω ιδρυμάτων, θεσμών, ή μέσω του κράτους. Ένα παράδειγμα θα μπορούσε να είναι η αγορά εργασιακής δύναμης με την πληρωμή των μισθών αφού πωληθούν τα προϊόντα.

2. Εμφάνιση κρίσεων.

Η λειτουργία του χρήματος ως μέσου πληρωμής περιέχει μια αδιαμεσολάβητη αντίφαση. Όσο συμψηφίζονται οι πληρωμές, λειτουργεί μόνο ιδεατά ως λογιστικό χρήμα ή ως μέτρο των αξιών. Όταν πρέπει να τελεστούν πραγματικές πληρωμές, δεν εμφανίζεται ως μέσο κυκλοφορίας, ως απλώς φευγαλέα και διαμεσολαβητική μορφή του μεταβολισμού, αλλά ως η ατομική ενσάρκωση της κοινωνικής εργασίας, ως αυτοτελής ύπαρξη της ανταλλακτικής αξίας, ως απόλυτο εμπόρευμα. Η αντίφαση αυτή ξεσπά παταγωδώς τη στιγμή των κρίσεων παραγωγής και εμπορίου, η οποία ονομάζεται χρηματική κρίση.

Η συζήτηση για την κρίση συνεχίζεται και στη σ. 113. Εκεί ο Μαρξ σημειώνει,

Στην κρίση κορυφώνεται μέχρι την απόλυτη αντίφαση η αντίθεση μεταξύ του εμπορεύματος και της αξιακής μορφής του, του χρήματος. Η μορφή εμφάνισης του χρήματος είναι συνεπώς αδιάφορη.

Έχουμε μια συνέχεια της επιχειρηματολογίας του δεύτερου κεφαλαίου, όπου ο Μαρξ υποστήριξε ότι ο διπλασιασμός του εμπορεύματος κατά τη διαδικασία της ανταλλαγής είναι απλώς μια εξωτερίκευση του εγγενούς ανταγωνισμού της αξίας χρήσης και της αξίας. Η κρίση προκαλεί μια περαιτέρω όξυνση αυτού του ανταγωνισμού. Τέλος, ο ισχυρισμός ότι η μορφή εμφάνισης του χρήματος είναι αδιάφορη μας δείχνει ότι δεν είναι απαραίτητη η εκπροσώπηση του χρήματος ως χρυσός για να αναδειχθεί η παραπάνω αντίφαση.

Και πάμε ξανά στα μαθηματικά! Ακολουθώντας τον Heinrich, βλέπουμε ότι ο Μαρξ παρουσιάζει έναν κάπως λανθασμένο τύπο για το συνολικό ποσό του χρήματος στην κυκλοφορία. Το ποσό που δίνει ο Μαρξ αποτελείται από τρία προσθετικά, δύο θετικά και ένα αρνητικό. Ο Μαρξ γράφει ότι "*το σύνολο του χρήματος που βρίσκεται σε κυκλοφορία σε ένα δεδομένο χρονικό διάστημα, τότε με δεδομένη την ταχύτητα κυκλοφορίας των μέσων κυκλοφορίας και πληρωμής, αυτό είναι ίσο με το άθροισμα των προς πραγματοποίηση εμπορευματικών τιμών συν το άθροισμα των ληξιπρόθεσμων πληρωμών, μείον τις συμψηφισμένες πληρωμές, μείον τέλος τον αριθμό των περιστροφών...*". Ωστόσο, έχει ήδη παράσχει το σωστό τύπο. Ο δεύτερος προσθετέος δεν είναι απλώς ίσος με ίσο με το άθροισμα των προς πραγματοποίηση εμπορευματικών τιμών συν το άθροισμα των ληξιπρόθεσμων πληρωμών. Και τέλος, δεν μπορεί κανείς να αφαιρέσει απλώς τον "αριθμό των περιστροφών", ένα μέγεθος χωρίς διαστάσεις, από αυτά τα αθροίσματα τιμών (εκφρασμένα σε μια συγκεκριμένη νομισματική μονάδα). Αντίθετα, πρέπει να αφαιρέσουμε εκείνο το μέρος του χρήματος που λειτουργεί τόσο ως μέσο κυκλοφορίας όσο και ως μέσο πληρωμής. Επομένως, ο σωστός τύπος είναι

$$M = \frac{P}{v_1} + \frac{B}{v_2} - M_1$$

Όπου M η συνολική ποσότητα του χρήματος στην κυκλοφορία, P το άθροισμα των τιμών των εμπορευμάτων που πληρώνονται σε μετρητά, B είναι το ισοζύγιο των πληρωμών, v_1 είναι η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος που χρησιμοποιείται ως μέσο της κυκλοφορίας, v_2 η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος ως μέσο πληρωμής, και τέλος M_1 είναι το χρηματικό ποσό που λειτουργεί ως μέσο κυκλοφορίας και ως μέσο πληρωμής.

Στη συνέχεια, ο Μαρξ εξετάζει το πιστωτικό χρήμα.

Το πιστωτικό χρήμα πηγάει άμεσα από τη λειτουργία του χρήματος ως μέσου πληρωμής, καθώς οι χρεωστικές αποδείξεις για τα πουλημένα εμπορεύματα κυκλοφορούν με τη σειρά τους για τη μεταβίβαση των χρεωστικών

απαιτήσεις. Από την άλλη πλευρά, όσο επεκτείνεται το πιστωτικό σύστημα, τόσο επεκτείνεται η λειτουργία του χρήματος ως μέσου πληρωμής. Ως τέτοιο αποκτά δικές του μορφές ύπαρξης, με τις οποίες εγκατοικεί στη σφαίρα των μεγάλων εμπορικών συναλλαγών, ενώ το χρυσό και το αργυρό νόμισμα απωθούνται ουσιαστικά στη σφαίρα του λιανικού εμπορίου.

Ή όπως γράφει στο Urtext (σ. 1237),

Η ενσώματη παρέμβασή του περιορίζεται στην εξόφληση των σχετικά ασήμαντων υπολοίπων.

Η ενότητα αυτή κλείνει με μια ακόμα εξελικτική/ιστορική ανάλυση (σ. 117).

Η ανάπτυξη του χρήματος ως μέσου πληρωμής ωθεί σε χρηματικές συσσωρεύσεις για τις προθεσμίες λήξης των οφειλόμενων ποσών. Ενώ ο θησαυρισμός ως αυτοτελής μορφή πλουτισμού εξαφανίζεται με την πρόοδο της αστικής κοινωνίας, αυξάνεται, αντιστρόφως, με αυτή την πρόοδο με την μορφή αποθεματικών των μέσων πληρωμής.

Η δικιά μου ερμηνεία είναι ότι ο πλούτος μέσω του θησαυρισμού σταδιακά παύει να έχει ενσώματη μορφή (ράβδοι χρυσού, κοσμήματα, χαρτονομίσματα κλπ.), αλλά εκφράζεται μέσω του χρήματος ως το γενικό εμπόρευμα των συμβολαίων. Και υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσαμε να ανιχνεύσουμε την ανάδυση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Παγκόσμιο χρήμα

Η τελευταία υποενότητα ξεκινάει με τον ορισμό της μορφής του παγκόσμιου χρήματος:

Με την έξοδο από την εσωτερική σφαίρα κυκλοφορίας, το χρήμα απεκδύεται ξανά τις τοπικές μορφές της κλίμακας των τιμών, του νομίσματος, του κέρματος και του αξιακού σημείου που έχουν αναπτυχθεί εκεί και επανακάμπτει στην αρχική μορφή των ράβδων των ευγενών μετάλλων. Στο παγκόσμιο εμπόριο τα εμπορεύματα εκδιπλώνουν την αξία τους με καθολικό τρόπο. Ως εκ τούτου η αυτοτελής αξιακή μορφή τους εμφανίζεται απέναντί τους ως παγκόσμιο χρήμα.

Έπειτα,

Μόνο στην παγκόσμια αγορά λειτουργεί το χρήμα σε πλήρες εύρος ως το εμπόρευμα η φυσική μορφή του οποίου αποτελεί ταυτόχρονα την άμεσα κοινωνική μορφή πραγματοποίησης της ανθρώπινης εργασίας in abstracto.

Επομένως, το χρήμα γίνεται χρήμα στον καπιταλισμό μόνο στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας αγοράς, απεκδύμενο την μορφή του νομίσματος που έχει σε εθνικό επίπεδο. Γίνεται έτσι ο υλικός αντιπρόσωπος του γενικού πλούτου. Δεδομένου ότι μόνο στο παγκόσμιο εμπόριο τα εμπορεύματα ξεδιπλώνουν την αξία τους "καθολικά", χωρίς να προσκρούουν σε σύνορα, το χρήμα γίνεται η "καθολική" έκφραση της αξίας.

Ή όπως γράφεται στο Urtext (σ. 1247),

Το χρήμα ως γενικό διεθνές μέσο αγοράς και πληρωμής δεν αποτελεί κάποιο νέο προσδιορισμό του. Πολύ περισσότερο, είναι απλώς το ίδιο με μια καθολικότητα εμφάνισης η οποία αντιστοιχεί στη γενικότητα της έννοιάς του· είναι ο καταλληλότερος τρόπος ύπαρξής του, με τον οποίο δραστηριοποιείται όντως ως το καθολικό εμπόρευμα.

Θα προσπεράσω τόσο την ύπαρξη του διπλού μέτρου της αξίας όσο και τη συζήτηση για τον μερκαντιλισμό. Στη σ. 119 και την σ. 120 ο Μαρξ εξετάζει τη διπλή κίνηση του παγκόσμιου χρήματος. Από τη μία πλευρά, το παγκόσμιο χρήμα ως ευγενές μέταλλο αυτά εξαπλώνεται από τις πηγές τους (ορυχεία χρυσού και αργύρου) σε ολόκληρη την παγκόσμια αγορά, ενώ η κίνησή του διαμεσολαβείται από "την άμεση ανταλλαγή των εθνικών εργασιών που έχουν πραγματοποιηθεί στα εμπορεύματα με την εργασία των χρυσοπαραγωγικών και αργυροπαραγωγικών χωρών που έχει πραγματοποιηθεί στα ευγενή μέταλλα". Αυτό σημαίνει ότι αυτού του είδους η κίνηση είναι συνέπεια του παγκόσμιου εμπορίου.

Από την άλλη υπάρχουν διακυμάνσεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ των εθνικών νομισμάτων. Ο Μαρξ κάνοντας διάκριση μεταξύ των δύο ειδών ροής χρήματος ξεχωρίζει την κίνηση του παγκόσμιου

χρήματος που προκύπτει από τις εμπορικές συναλλαγές και από τις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Δεδομένου ότι δεν απαιτείται φυσική μεταφορά για αυτές τις συναλλαγές, οι οποίες είναι συνήθως απλώς κινήσεις μεταξύ τραπεζικών λογαριασμών, οι μικρότερες διαφορές συναλλαγματικών ισοτιμιών είναι αρκετές για να αποφέρουν κέρδη.

Η υποενοότητα κλείνει με έναν σχολιασμό για τα τραπεζικά αποθέματα των χωρών με αναπτυγμένη αστική παραγωγή. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι ο Μαρξ επεκτείνει το επιχείρημα για τον θησαυρισμό της σ. 117 από το επίπεδο του μεμονωμένου ατόμου στο επίπεδο των κρατών. Όπως ο θησαυρισμός του ατόμου δεν γίνεται με ράβδους χρυσού, έτσι και ο θησαυρισμός των αναπτυγμένων κρατών γίνεται με χρήμα ως το γενικό εμπόρευμα των συμβολαίων.

Ερωτήσεις για συζήτηση

1. Θα μπορούσε η ανάπτυξη των μορφών του χρήματος να έχει γίνει και αντιστρόφως; Δηλαδή, να συζητηθεί πρώτα η μορφή του χρήματος ως παγκόσμιου χρήματος και μετά να αναπτυχθεί το μέσο πληρωμών και ο θησαυρισμός.
2. Το ερώτημα που επανέρχεται: είναι απαραίτητο στην μέχρι τώρα συζήτηση να μιλήσουμε για χρηματικό εμπόρευμα;
3. Η καινούρια εξίσωση μας βοηθάει να ξεπεράσουμε τις δυσκολίες που συναντήσαμε στην εξίσωση Fisher;

Πηγές – βιβλιογραφία

Μαρξ Κ. *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Σύγχρονη Εποχή, 2016.

Μαρξ Κ. *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας τ.1*, Στοχαστής, 1989.

Μαρξ Κ. *Urtext, Karl Marx κείμενα από τη δεκαετία του 1850* τ. Β, ΚΨΜ, 2018.

Rosdolsky R. *The Making of Marx's Capital*, Pluto Press, 1977.

Graziani A. *Η Μαρξιστική Θεωρία του Χρήματος*, 1997, μτφ Alerta Comunista, <https://alertacomunista.wordpress.com/2019/12/15/marxist-theory-money/>